

УДК 37.04–056.26(73)(045)

А. С. АРІЩЕНКО

аспірант

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СТАН РОЗРОБЛЕНOSTІ ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ТА США

У статті розглянуто дослідження українських науковців, присвячені проблемі інклюзивного навчання, а також систематизовано згідно з двома предметними полями – соціальним і порівняльно-педагогічним. У межах порівняльно-педагогічного виміру проаналізовано дослідження українських компаративістів щодо освітньої системи США в межах різних аспектів, оскільки це є суттєвою основою розуміння особливостей наукового осмислення освітніх процесів, що відбуваються в цій країні, а також проблеми інклюзивного навчання за кордоном. Акцентовано на недостатній розробленості проблеми інклюзивного навчання студентів в університетах США.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивне навчання, дослідження українських науковців, освіта США.

Розвиток сучасного українського суспільства та процеси інтеграції нашої держави в європейську спільноту зумовлюють актуальність питання забезпечення соціального захисту громадян країни. Люди з особливими потребами повинні мати шанс на повноцінне, щасливе життя, а саме – реалізацію в різних життєвих сферах. Однією з провідних характеристик сучасного освітнього простору є впровадження інклюзивного навчання у вищі навчальні заклади України. Інклюзія є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх категорій молоді (незалежно від рівня психофізичного розвитку) та сприяє створенню інклюзивного суспільства, яке б повною мірою сприймало таких осіб, визнавало їхні права на освіту, особистісний розвиток, професійну діяльність, участь у суспільному житті.

Проблему інклюзивного навчання розглядають багато українських науковців: Н. Андрійчук, В. Андрущенко, Ю. Богінська, В. Болдирєва, В. Бондар, Є. Бондаренко, Л. Будяк, Ю. Волчелюк, Г. Давиденко, О. Дікова-Фаворська, Т. Євтухова, М. Захарчук, І. Калініченко, А. Колупаєва, К. Косова, І. Кузава, В. Ляшенко, Ю. Найда, Т. Пятакова, О. Рассказова, В. Синьов, М. Синьов, Н. Софій, М. Таланчук, В. Тищенко, О. Федоренко, О. Ферт, М. Чайковський, О. Чопік, Г. Шевцов.

Мета статті полягає в дослідженні стану розробленості проблеми інклюзивного навчання в Україні та США.

Ця проблема перебуває на межі соціальної та порівняльної педагогіки, тому вважаємо за доцільне в межах висвітлення стану розробленості проблеми інклюзивного навчання студентів в університетах США зосередитися на кожному з них.

У межах соціально-педагогічного виміру приділяють увагу інклюзивній освіті, про що свідчать дисертаційні дослідження таких українських науковців: Ю. Богінська, В. Болдирєва, Л. Будяк, Ю. Волчелюк, О. Дікова-Фаворська, І. Калініченко, К. Косова, І. Кузава, О. Рассказова, О. Федоренко, М. Чайковський, О. Чопік та ін.

Актуальність і концептуальні аспекти інклюзивної освіти осіб із особливими освітніми потребами представлено в науковому доробку В. Андрущенко, В. Болдирєва, Є. Бондаренка, В. Бондаря, Т. Євтухова, А. Колупаєвой, В. Ляшенка, Ю. Найди, М. Синьова, Н. Софій, М. Таланчука, Г. Шевцовой та ін.

Так, становлення та розвиток інклюзивної освіти в розвинутих країнах і країнах пострадянського простору, концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти в Україні розглянула українська вчена А. Колупаєва в монографії “Інклюзивна освіта: реалії та перспективи” [9].

При визначенні сутності інклюзії, як наголошують Ю. Найда та Н. Софій, важливо звернути увагу на ті елементи, що ілюструють її характерні особливості: по-перше, інклюзія – це процес, а тому його необхідно розглядати як постійний пошук ефективніших шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей, у якому відмінності є позитивним явищем, що стимулює навчання дітей і дорослих; по-друге, інклюзія пов’язана з визначенням перешкод і їх подоланням, відповідно, вона включає проведення комплексного оцінювання, збір інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці; по-третє, інклюзія передбачає присутність, участь і досягнення всіх суб’єктів педагогічного процесу, насамперед – дітей із інвалідністю [13].

Теорію та практику соціально-педагогічної підтримки студентів із обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах висвітлено в дослідженні Ю. Богінської. Створення структурного підрозділу вищого навчального закладу (Регіонального центру вищої освіти інвалідів), на думку Ю. Богінської, забезпечує впровадження комплексу форм і методів роботи, спрямованих на адаптацію до умов вищого навчального закладу, соціальну інтеграцію, розвиток соціальної активності, відповідальності та мобільності студентів із особливими потребами [1].

Новий підхід до вирішення проблеми соціальної адаптації студентів із обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому просторі запропонувала Ю. Волчелюк. Дослідниця визначила соціально-педагогічні умови соціальної адаптації студентів із обмеженими фізичними можливостями в інклюзивному освітньому просторі: забезпечення спрямованості діяльності студентських сервісних служб на вирішення проблем соціальної адаптації студентів із обмеженими фізичними можливостями; упровадження індивідуалізованого соціально-педагогічного супроводу студентів із обмеженими фізичними можливостями через діяльність координаційних центрів роботи із студентами молодших курсів; сприяння самоактивізації студентів із обмеженими фізичними можливостями шляхом за-

лучення до системної позааудиторної роботи органів студентського самоврядування; створення “Школи дружнього піклування” (клубу-об’єднання батьків студентів із обмеженими фізичними можливостями та кураторів академічних груп) [4].

Теоретичні основи й соціально-педагогічні технології розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти розкрито в дисертаційному дослідженні О. Рассказової. Розвиток соціальності учнів розглянуто як процес спрямованої, закономірної позитивної зміни особистості дитини, вироблення нею здатності до соціальної взаємодії, розвитку. У дослідженні обґрунтовано роль і функції соціального педагога як основного суб’єкта розвитку соціальності учнів у ЗНЗ із інклюзивним навчанням. Дослідниця розробила соціально-педагогічну технологію розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти, яка ґрунтується на певних концептуальних основах і забезпечується програмно-змістовою та методично-процесуальною розробками [12].

Концептуальні засади системи інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку, як цілісного педагогічного процесу, спрямованого на створення для них відповідного середовища, його адаптацію до потреб дітей цієї категорії та їх підтримку в умовах спільного навчання всіх вихованців розробила й теоретично обґрунтувала І. Кузава. Дослідниця виокремила: блоки, принципи, мету, завдання, компоненти, педагогічні умови та методи оцінювання результатів її практичного впровадження, що забезпечують створення організаційної структури управління корекційно-реабілітаційною роботою в дитячому садку [10, с. 32].

Інклюзивному навчанню в умовах сільської загальноосвітньої школи присвячено дослідження Л. Будяк. У ньому розглянуто можливість інтегрування та соціалізації дитини з порушеннями психофізичного розвитку в сільському середовищі за умови роботи компонентів, спрямованих на реалізацію загальнопедагогічних, корекційно-розвивальних, профілактичних, оздоровчих, реабілітаційних завдань, що соціалізують, і на досягнення позитивних результатів. Визначено пріоритетну роль служби супроводу родин дітей із порушеннями психофізичного розвитку, які надають консультаційну, методичну, реабілітаційну допомогу [3, с. 15].

Формування взаємин дітей із особливими освітніми потребами із своїми здоровими однолітками висвітлено О. Чопік, яка стверджує, що такі стосунки залежать від багатьох факторів, серед яких: індивідуальні особливості психофізичного розвитку кожного учня – учасника інклюзивного колективу, ставлення до проблеми інклюзивного навчання здорових дітей та їхніх батьків, робота класного керівника та вчителів-предметників, рівень співпраці фахівців. Наразі проблема формування колективу в інклюзивному класі є актуальною через недостатню компетентність педагогів. Варто звернути особливу увагу вчителів і класних керівників на формування позитивних взаємин дітей, створення сприятливої атмосфери в колективі шляхом залучення дітей до спільної позашкільної діяльності, ретель-

ну розробку індивідуального навчального плану для дітей із особливими освітніми потребами, включення дітей із психофізичними порушеннями до колективу під час проведення виховних заходів тощо [15, с. 14].

У аспекті соціологічної концептуалізації освіти осіб із функціональними обмеженнями здоров'я О. Дікова-Фаворська пропонує модель інклюзивного навчання, яка передбачає: по-перше, зміну самооцінки інвалідів, набуття впевненості в успішній самореалізації згідно із своїми особливими потребами; по-друге, набуття професійних знань, якісної освіти, незважаючи на функціональні обмеження здоров'я; по-третє, подальше раціональне працевлаштування, успішну адаптацію й самореалізацію з урахуванням специфіки потреб і можливостей їх задоволення; по-четверте, виведення осіб із інвалідністю на якісно новий соціальний рівень, що завдяки економічній незалежності принципово змінить життя на краще. Автор доводить, що це дає поштовх до інновацій, креативних підходів до організації інклюзивної освіти за демократичною європейською моделлю, де людина з інвалідністю завдяки власній наполегливості за умов адекватної організації навчального процесу може досягти своєї мети, самореалізуватися з урахуванням своїх особливих потреб [7, с. 23].

Наукові розвідки з питання формування професійної компетентності педагога в умовах інклюзії здійснили такі науковці, як: Я. Баранець, В. Гладуш, І. Демченко, М. Захарчук, О. Мартинчук, М. Швед та ін. Упровадження в навчальний процес педагогічних ВНЗ спеціальних дисциплін, як визначають Я. Баранець і В. Гладуш, – дуже важливий крок уперед, але прискорити весь процес можливо лише за допомогою перегляду й удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти, яка включає: організацію методичної роботи в школі, навчально-методичне забезпечення, форми міжкурсового навчання, курси перепідготовки та підвищення кваліфікації, заочну форму навчання тощо [5, с. 78].

У межах порівняльно-педагогічного виміру було розглянуто дослідження українських компаративістів щодо освітньої системи США в межах різних (історичний, освітньо-політичний, організаційно-педагогічний, професійно-педагогічний, соціально-педагогічний і методичний) аспектів Т. Кошманова (етапи розвитку педагогічної освіти США), Н. Пацевко (етапи становлення й особливості розвитку теорії та практики навчання в США), П. Тадеєв (особливості становлення освіти обдарованих учнів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.), М. Захарчук (нормативно-правові документи в галузі освіти щодо забезпечення рівних прав осіб із особливими потребами), А. Сбруєва (тенденції реформування середньої освіти розвинутих англomовних країн у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст.), Н. Теличко (організація навчання обдарованих молодших школярів у США), Н. Терьохіна (організаційно-педагогічні засади розвитку неформальної освіти дорослих у США), К. Рибачук (підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в університетах США), В. Тимченко (дослідження педагогічних засад соціальної роботи із студентською молоддю у вищих навча-

льних закладах США), Н. Чорна (оцінювання навчальних досягнень учнів за методом тестування в педагогіці), оскільки це є суттєвою основою розуміння особливостей наукового осмислення освітніх процесів, що відбуваються в цій країні, та дослідження компаративістів проблеми інклюзивного навчання за кордоном.

Українські вчені-компаративісти досліджували деякі питання інклюзії в різних країнах: Т. Пятакова (швейцарський досвід розвитку інклюзивної компетентності вчителя), М. Захарчук (становлення та розвиток інклюзивної освіти в США), О. Ферт (педагогічні засади діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні та Канаді), Г. Давиденко (теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн європейського союзу), В. Бондар, В. Синьов, В. Тищенко (можливості екстраполяції північноамериканської моделі інклюзії в Україні).

Особливостями генези інклюзивної освіти США є ґрунтовне нормативно-правове забезпечення рівних прав осіб із особливими потребами, співіснування моделей інклюзивного навчання учнів, організація диференційованого підходу до неповносправних учнів із урахуванням їхніх освітніх потреб, інтеграція діяльності навчальних закладів, наукових установ, громадських організацій у галузі підтримки осіб із особливими потребами. М. Захарчук виділяє п'ять основних етапів становлення інклюзивної освіти у США: сегрегація (до 1960 р.) – маргіналізація осіб із особливими потребами; нормалізація (1968–1975 рр.) – забезпечення їхнього нормального життєвого простору; освітній мейнстрімінг (1975–1983 рр.) – залучення неповносправних учнів до освітнього середовища; інклюзивне навчання (1983–2004 рр.) – спільне навчання осіб з особливими потребами із однолітками з типовим розвитком; змішана система навчання (2004 – дотепер) – комплексна інклюзивна освітня система [8, с. 14].

Дослідження діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні та Канаді, яке здійснив О. Ферт, виявило, що форми й методи діяльності громадських організацій України та Канади спрямовані на реалізацію ефективної взаємодії з владними структурами, закладами освіти й іншими урядовими та неурядовими організаціями, які виконують відповідні функції та спираються на загальні методики взаємодії. Дослідниця обґрунтувала думку щодо доцільності застосування канадського досвіду в напрямі реалізації таких форм і методів діяльності громадських організацій, як позитивне оцінювання та вирішення проблем, семінари, лекції, тренінги тощо. Крім того, вона окреслила перспективи розвитку інклюзивної освітньої політики України та Канади, охарактеризувала особливості реформування освіти Канади, яке відбувалося під впливом діяльності громадських організацій [14, с. 14].

Напрями реалізації інклюзивної парадигми в сучасних вищих навчальних закладах Європейського Союзу розкрито в дисертаційному дослідженні Г. Давиденко. У Європейському Союзі розробляють і впроваджують

багатоаспектні заходи з метою оптимізації у сфері надання особам із особливими освітніми потребами повного доступу до соціальних благ), що зумовлює визначення основних моделей на організаційному рівні: ієрархічної, ієрархічно-висхідної та контролювально-висхідної; моделі спеціалізованого управління соціальною інтегративною політикою; адаптивної (Франція, Велика Британія) та прогресивної (Норвегія, Нідерланди, Німеччина, Австрія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія) моделі інтеграції дитини-інваліда в суспільство; кількісної, ресурсної й результативної моделей [6, с. 30].

Висновки. Отже, результати аналізу українських дисертаційних досліджень, монографій і наукових статей свідчить про посилення інтересу науковців до проблем інклюзивного навчання, що пов'язане з новими вимогами й цілями освіти, спрямованими на реалізацію принципів демократії, гуманізму, справедливості, індивідуального підходу. Ці дослідження систематизовано згідно з двома предметними полями – соціальним і порівняльно-педагогічним. Так, доцільним є подальше дослідження організаційно-педагогічних засад інклюзивного навчання студентів в університетах США.

Список використаної літератури

1. Богінська Ю. В. Теорія та практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Ю. В. Богінська. – Ялта, 2013. – 545 с.
2. Бондар В. Чи приживеться північноамериканська модель інклюзії в Україні? / В. Бондар, В. Синьов, В. Тищенко // Рідна школа. – 2012. – № 8–9. – С. 20–27.
3. Будяк Л. В. Організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в загальноосвітній сільській школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Л. В. Будяк ; Ін-т спец. педагогіки НАПН України. – Київ, 2010. – 23 с.
4. Волчелюк Ю. І. Основні напрямки соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому просторі (зарубіжний досвід) / Ю. І. Волчелюк // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету “Україна”. – 2011. – № 3. – С. 6–9.
5. Гладуш В. А. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу / В. А. Гладуш, Я. Ю. Баранець // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія “Педагогіка і Психологія”. Педагогічні науки. – 2015. – № 1 (9).
6. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Г. В. Давиденко ; Нац. акад. пед. наук України ; Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2015. – 40 с.
7. Дікова-Фаворська О. М. Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я : автореф. дис. ... д-ра соц. наук : 22.00.04 / О. М. Дікова-Фаворська. – Запоріжжя, 2009. – 40 с.
8. Захарчук М. Є. Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М. Є. Захарчук. – Тернопіль, 2013. – 17 с.
9. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : монографія / А. А. Колупаєва. – Київ : Саміт-Книга, 2009. – 272 с.
10. Кузава І. Б. Теоретичні та методичні засади інклюзивної освіти дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.03 / І. Б. Кузава. – Київ, 2015. – 40 с.

11. П'ятакова Т. С. Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід / Т. С. П'ятакова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 1 (11). – С. 93–98.

12. Рассказова О. І. Теорія та практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / О. І. Рассказова. – Луганськ, 2014. – 44 с.

13. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Н. З. Софій // Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів : А. А. Колупаєва, Ю. М. Найда, Н. З. Софій та ін. ; за заг. ред. Л. І. Даниленко. – Київ, 2007. – 128 с.

14. Ферт О. Г. Педагогічні засади діяльності громадських організацій в сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні і Канаді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Г. Ферт ; М-во освіти і науки України ; Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. – Житомир, 2014. – 20 с.

15. Чопік О. В. Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / О. В. Чопік ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – 18 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016.

Арищенко А. С. Степень научной разработанности проблемы инклюзивного обучения в Украине и США

В статье рассмотрены исследования украинских ученых, посвященные проблеме инклюзивного обучения, а также систематизированы в соответствии с двумя предметными полями – социальным и сравнительно-педагогическим. В рамках сравнительно-педагогического измерения проанализированы исследования украинских компаративистов касательно образовательной системы США в рамках различных аспектов, поскольку это является существенной основой понимания особенностей научного осмысления образовательных процессов, происходящих в этой стране, а также проблемы инклюзивного обучения за рубежом. Акцентировано на недостаточной научной разработанности проблемы инклюзивного обучения студентов в университетах США.

Ключевые слова: инклюзия, инклюзивное обучение, исследования украинских ученых, система образования в США.

Arishchenko A. Investigations of Inclusive Education Issue in Ukraine and USA

The purpose of this article is to make the analysis of ukrainian studies in the field of the inclusive education. The development of Ukrainian modern society and the process of integration into the European community sharply raise issues of social citizens' protection. People with special educational needs should have the opportunity for a full and happy life, such as self-realization in various spheres of life. Inclusion is more humane and effective educational system that is able to meet the needs of all categories of young people, regardless of mental and physical development, and promotes the creation of an inclusive society that would understand these individuals recognize their right to education, personal development, professional activities, participation in public life. The problem of inclusive education is the subject of active study among Ukrainian scientists. We systematized researches according two subjects fields-social and comparative. Within the comparative field we examined researches dedicated to educational system of the United States within the various aspects, as this is an essential foundation for understanding educational processes that take place in the country and comparative researches of inclusive education issues abroad. The attention is focused on insufficient investigation the problem of inclusive education of students in USA universities.

Key words: inclusion, inclusive education, Ukrainian scientific research, educational system of the United States.